

KÖVESLIGETHY RADÓ „TETEMRE- HÍVÁSÁRÓL”

Vargha Domokosné
nyugalmasított könyvtárvezető
vargha@konkoly.hu

Balázs Lajos
az MTA doktora, igazgató, MTA Konkoly
Thege Miklós Csillagászati Kutatóintézet

Az eddig megjelent biográfiákban csak igen rövid és homályos megjegyzések találhatók azokról a megpróbáltatásokról, amelyek Kövesligethy Radót a Tanácsköztársaság bukását követő esztendőkből érték. Ezek a megalázó procedúrák felmérhetetlen károkat okoztak az akkoriban még szellemi ereje teljében lévő tudósnak, derékba törve hazánk egyik legnagyobb természettudósának karrierjét. Nehéz lehetett a számtalan hazai és külföldi elismerésben részesült akadémikus professzornak a „bűnös” szerepét átélnie. Sorsa a Biblia Józsefére emlékeztet. Vajon mik voltak azok a „szörnyű vétkek”, amelyek miatt neki oly keservesen kellett bűnhődnie? A feldolgozott terjedelmes anyagból, elretentő példaként, csak néhány részletet emelünk ki.¹ Célunk mindössze annak érzékeltetése, hogy az ilyesfajta, időnként már-már nevetségesnek tűnő „tetemrehívások” mindig nagyon veszedelmesek.

Köztudott, hogy az 1945 utáni esztendőkből, majd 1956-ot követően ennél sokkal súlyosabb atrocitások is történtek a Magyar Tudományos Akadémia berkeiben. A későbbi törvénytelenések azonban nem mentik fel azokat a tudósokat, akik a Ta

¹ A Magyar Tudományos Akadémián lezajlott eseményekről szóló dokumentumokat az Akadémiai Kéziratár dolgozóinak segítségével gyűjtöttük össze. Az Egyetemi Igazoló Bizottságának iratait dr. Balog Mihály könyvtárigazgató, dr. Jáky László könyvtáros és Kissné Bognár Krisztina levéltáros közreműködésével, az Egyetemi Könyvtár Levéltárából sikerült megszerezni.

nácsköztársaság utáni időkben játszották „ítélőbíróként” dicstelen szerepüket.

Kövesligethy életének jelentősebb állomásai

Kövesligethy Radó 1862. szeptember elsején született Veronában. Elemi iskoláit Bajorországban végezte. 1873-81 között a pozsonyi katolikus gimnázium növendéke volt. 1881-től a bécsi egyetemen matematikát, asztronómiát és fizikát hallgatott, a nyári szünidőben pedig Konkoly Thege Miklós ógyallai csillagvizsgálójában dolgozott. A csillagvizsgáló kiadványaiban számos csillagászati munkája látott – német nyelven – napvilágot.

„Ifjúságomnak legszebb napjait éltem ott és Nagyságod szeretetreméltó családjának körében, és valóban hasznosító éveket töltöttem ott, mert javarészt annak, a mik ma enyinnék mondhatók, Ógyallán tanultam meg” – írta egy levelében 1895-ben Konkoly Thege Miklósnak.²

Principien einer theoretischen Astrophysik auf Grund mathematischer Spektralanalyse című disszertációját 1884 júniusában védte meg a Bécsi Egyetemen. Egyetemi tanulmányainak befejezése után néhány évig az Ógyallai Csillagvizsgáló munkatársa lett. Az ő megfigyelésein alapult az 1887-ben közreadott Ógyallai spektroszkópiai katalógus, amely a

² Kövesligethy 1896. július 19-én Konkoly Thege Miklóshoz írt levele. Slovenská Ústredná Hvezdáren, Hurbanovo.

H. C. Vogel által készített Potsdami katalógus kiegészítéseként jött létre.

Elméleti spektroszkópiai munkásságának összegezeként *Grundzüge einer theoretischen Spectralanalyse* (Halle, 1890) címen egy 300 oldalas könyvet jelentetett meg.

1888-tól 1893-ig Eötvös Loránd mellett geofizikai kutatásokat folytatott a Pesti Egyetemen, ugyanitt 1893-ban a Kozmográfiai Intézet rendkívüli tanára lett. Csillagászatot és geofizikát oktatott a fizika és földrajz szakos hallgatóknak. 1894-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1899-1901 között a Konkoly alapítású Ógyallai Asztrofizikai Observatórium igazgatója volt. 1904-ben nyilvános rendes tanárrá nevezték ki a Pesti Egyetemen.

Tudományos eredményeinek összefoglalása

Kövesligethy 1891. március 27-én *Az ég új elméleti fizikájának alapvetéséhez* címmel előadást tartott az Akadémián. Ez alkalommal legfontosabb csillagászati vizsgálatainak célját és elért eredményeit foglalta össze.

„A ‘Grundzüge einer theoretischen Spectralanalyse’ című munkámban kifejtett, és eddig több pontjában javított spektrálemélet azon hátrózott szándékkal keletkezett, hogy az eddig nagyon is leíró jelleggel bíró astrophysikát matematikai alpra fektethessem. Ha ugyanis az égi testeket és azok rendszereit megszűnünk pontoknak tekinteni; az állapotukat és mozgásukat teljesen leíró matematikához még azok hőelméleti tárgyalása is fog lépni, a mi – azt eléggé bizonyítják egyebek között a Wiedemann Annalekben megjelent Ritter Ágost-féle dolgozatok – csak azon esetben keresztülvihető, ha tényleg képesek volnánk megmérni az égi testek hőmérsékletét meg sűrűségét, és feltételezhetjük, hogy ezek eszményi gázállapotú testek.

Sikerre igazán csak akkor számolhatunk, ha az égi test állapotját ismeretesnek definiáljuk, ha ismeretes a spektruma. ... Világos, hogy ily módon az egész astrophysika elméletileg tár-

gyalható tudományággá lesz, mely éppúgy képviseli a hőelmélet Kosmosos alkalmazását, mint az astronomia a mechanikát.”³

Kövesligethy spektrálegyenletének tudománytörténeti jelentősége

Kövesligethy spektrálegyenlete része annak az átfogó munkának, amely azt kutatta, hogyan lehet a megfigyelt színképből következtetni a fényt kisugárzó égitestben uralkodó fizikai állapotra. Központi jelentőséget tulajdonított a termodinamikának: úgy vélte, a színképek értelmezésénél az olyan szerepet játszik, mint a newtoni mechanika az égitestek mozgásánál.

A tudománytörténet szerint Max Planck 1900-ban megfogalmazott kvantumhipotézise tette lehetővé, hogy megmagyarázzuk a testek ún. hőmérsékleti sugárzásának törvényszerűségeit. A tudománytörténeti összefoglalók azt is megemlítik, hogy Planck előtt két jelentősebb próbálkozás volt a magyarázatra. Az egyiket Wilhelm Wien publikálta 1893-ban, a másik pár évvel később Lord Rayleigh-től,⁴ illetve James H. Jeans-től származott. Mindkét próbálkozásnak az volt a hiányossága, hogy a színképnek csak egy részét írták le helyesen: a Wien-féle megoldás a színkép kék oldalát, míg a Rayleigh–Jeans-féle a vöröset. Így a teljes kisugárzott energiára végtelen nagy értéket jósoltak...

Kövesligethy Radó bécsi egyetemi évei alatt gyakran megfordult Konkoly Thege Miklós ógyallai intézetében, ahol megismerkedett a csillagászati spektroszkópiával. Az a meggyőződés alakult ki benne, hogy szükség van egy átfogó elméletre, amely megmagyarázza a csillagok által kisugárzott fény színképi sajátosságait. Eredményeit először 1884-ben, a bécsi egyetemen megvédett doktori értekezésében hozta nyilvánosságra,

³ A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára.

⁴ John Strutt, Rayleigh harmadik bárója, aki Lord Rayleigh néven lett közismert

majd – 1885-ben – a Magyar Tudományos Akadémián is előadta.

Abban az időben általánosan elfogadott volt a nézet, hogy a fény egy mindenütt jelen lévő közeg, az „ether” rezgéseként jön létre. Kövesligethy is ebből indult ki, és feltételezte, hogy ez a közeg az anyaghoz hasonlóan egymással kölcsönható részecskékből, atomokból áll. Feltételezte, hogy a kisugárzó anyag atomjai kölcsönhatásba lépnek az „ether” atomjaival, és így keletkezik a kisugárzott fény. E feltevésből kiindulva levezette a hőmérsékleti sugárzás egyenletét, amely alakját tekintve igen hasonló Planckéhoz. Igen fontos jellemzője, hogy – a későbbi Wien- és Rayleigh–Jeans-megoldással szemben – a test által kisugárzott energia véges. Ez azt jelenti, hogy a hőmérsékleti sugárzás problémáját Kövesligethy Radó már tizenöt évvel Planck előtt megoldotta!

Friedrich Paschen – akinek nevét a hidrogén színeképeben megfigyelhető vonalak egy sorozata örökölte meg – 1895-ben egyik cikkében megemlíti, hogy a csillagok színeképeben olyan törvényszerűségeket talált, amelyeket Kövesligethy Radó elméletileg is megmagyarázott. (Paschen, 1895, 202.) Planck, akinek eredményei megalapozták a modern kvantumelméletet, egyáltalán nem tudott Kövesligethy eredményeiről.

Kövesligethy szerepe a földrengések kutatásában

A 20. század elejétől fogva Kövesligethy a csillagászattól kissé távolabbi területen kezdte kamatoztatni tudományos eredményeit. 1895-ös olaszországi tanulmányútja alkalmából Ischia szigetén részt vett egy konferencián, amelyen az egybegyűlt tudósok a földrengések addig még megoldatlan elméleti és gyakorlati problémáival foglalkoztak. Ez a találkozó olyan nagy hatással volt rá, hogy elhatározta, a jövőben ő is mindent megtesz annak érdekében, hogy ezekről a veszedelmes eseményekről az érintett országok ide-

jében információt kaphassanak. (Kosztolányi, 1925) A Nemzetközi Szeizmológiai Társaság megalakulásakor, 1905-ben Kövesligethy választotta főtitkárává, s ő ezután, 1906-ban létrehozta a Budapesti Földrengési Obszervatóriumot. A szövetség folyóiratát Budapesten jelentették meg.

Nemzetközi munkája elismeréseként 1908-ban az olasz Korona Rend commendatora lett. 1909-ben a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta. Székfoglalójának címe: *A seismikus hysteresisről*. 1914 első félévben a Római Egyetemen tartott szeizmológiai előadásokat. 1915/16-ban a Budapesti Tudományegyetem dékánja lett.

Az első világháború kitörése után, már 1915-ben, a Nemzetközi Szeizmológiai Társaságnak is be kellett szüntetnie működését. Kövesligethy – akinek szívügye volt a földrengés jelenségének nemzetközi összefogással történő vizsgálata – mélységesen bántotta, hogy le kellett mondania főtitkári tisztségéről. (Kosztolányi, 1925)

Igazoltatási akciók a Magyar Tudományos Akadémián⁵

1919. augusztus 23-án az Akadémia összegyűlésén Pekár Gyula levelező tag indítványozta: minden egyes osztály állítson fel egy öttagú bizottságot, amelynek feladata az Akadémia tagjainak a Tanácsköztársaság idején tanúsított magatartásának vizsgálata: „vajon nincsenek-e olyan tagok, a kik nemzetközi szempontból méltatlanok az Akadémia tagságára?”

Évégett ültek össze 1919. augusztus 26-án a III. osztály Igazoló Bizottságának tagjai, Horváth Géza (elnök), rendes tag, zoológus orvos (1847–1937), Ilosvay Lajos kémikus, egyetemi tanár (1851–1936), Méhely Lajos zoológus, biológus, egyetemi tanár (1862–1953), Istvánffy Gyula botanikus, szőlész, egyetemi tanár (1860–1930) és Bugarszky István kémikus,

⁵ MTA Könyvtárának Kézirattára. III. osztály jegyzőkönyvei. RAL 647/1919. Tanácsköztársasággal kapcsolatos iratok.

egyetemi tanár (1868-1941).

Az ülés jegyzőkönyvében részletesen felsorolták, kit miért kell elmarasztalni a bizottságnak. Például báró Harkányi Béla levelező tag ellen az a panasz merült fel, hogy a Tanácsköztársaságtól egyetemi tanári kinevezést kapott, és ezt el is fogadta. Kövesligethy Radó tagnak „főleg a középiskolai tanárképző intézetnek a Tanácsköztársaság idején elvállalt vezetését” rótták fel.

Az 1919. szept. 2-i ülésen báró Harkányi Bélának a bizottság az alábbi kérdéseket tette fel: „Vállalt-e hivatalt vagy megbízatást a Tanácsköztársaságtól? Tagja volt-e a Tanácsköztársaság által közvetlenül vagy közvetve létesített politikai, adminisztrációs vagy tudományos szervezetnek vagy bizottságoknak?”

Kövesligethy Radónak pedig a következő kérdésekre kellett válaszolnia: „Mi bírta őt arra, hogy a középiskolai tanárképző intézet vezetését elvállalja és szakítva az elődei által követett hazafias és nemzeti iránnyal a kommunizmus céljait szolgálja? Kapott-e ezen megbízatás elvállalásáért anyagi jutalmat, s ha igen, mekkora volt ez a részére kiutalványozott összeg? Milyen intenció vezette őt akkor, amikor a Szent István Akadémia IV. osztály elnökeként az osztály megszüntetése céljából lépéseket tett? Mi vezette akkor, amikor a bölcsészettudományi szervezet 12 tagú bizottsági tagsági helyét elvállalta?” „Kövesligethy Radó rendes tagnak egyszersmind értésére adandó, hogy abban az esetben, ha a kérdőpontokra határozott választ nem ad, a bizottság a vádpontokat igazaknak fogja tekinteni és ehhez képest eljárni.”

Báró Harkányi Béla saját ügyével kapcsolatban az alábbi levelek elküldését tartotta szükségesnek:

„Budapest 1919. szept. 24.

Dr. Horváth Gézának

Igen tisztelt Tagtárs Úr!

Az ötös bizottság szíves kérdésére van szerencsém válaszképen értesíteni, hogy a

Tanácsköztársaságtól a múlt egyetemi félévben megbízást vállaltam az asztrológia előadására a budapesti Tud. Egyetemen, ezzel kapcsolatban kineveztettem a bölcsészettudományi kari bizottságba és végül a közoktatási népbiztos május hó 3-án 88226/1919 sz. rendeletének alapján ugyanott a csillagászat rendes tanárának.

Más állásom vagy megbízatásom a Tanácsköztársaságtól nem volt.

tagtársi tisztelettel

Báró Harkányi Béla”

„Kedves Barátom!

Mivel nem kívánom magamat az Akadémia igazoló bizottsága határozata következtében nyilvános megbélyegzetésnek kiténni, bátor vagyok szíves tudomásodra hozni, hogy az Akadémia levelező tagságáról ezennel lemondok.

Budapest, 1919. november 23-án

Baráti üdvözzettel öszinte híved

Harkányi Béla”

Harkányi – aki vagyónára és családjának rangjára tekintettel felsőházi tag volt, és akit a Tanácsköztársaság idején súlyos atrocitások érték – méltóságához illő eleganciával kívánta elintézni a maga ügyét. Mivel tudományos munkájáért soha semmi javadalmazást nem kapott, bátran megethette ezt a lépést... A III. oszt. 1919. október 2-án – a legutóbbi ülés jegyzőkönyveinek felolvasása után – újból vizsgálta Kövesligethy dolgát. A bizottság egyhangú határozatban ítélte el Kövesligethy rendes tagot amiatt, mert a Tanácsköztársaság közoktatási népbizottsága – megszüntetvén a Középiskolai Tanárképző Intézetet, s létrehozva a hasonló jellegű Középiskolai Tanítóképző Intézetet – ez utóbbi elnökének nevezte ki. „Kövesligethy ezt a nem csekély jövedelemmel egybekötött kinevezést elfogadta és ekként az intézményt nevével fedezte, sőt mi több, a népbizottsághoz saját elhatározásából eredő javaslatokkal járult, melyekben az egyetemi oktatás és tanulmányozás régi

hazafias elveit halomra döntve, ajtót nyitott annak a dekadens nemzetközi irányzatnak, mely a magyar középiskolai tanárképzést a rövidesen nemzetrontó bolsevizmus melegágyává tette volna, fiatal tanárainkat pedig lelkük mélyéig megfertözve a magyar haza ellenségeivé tette volna.”

Ennek következményeként 1919. október 25-én a III. osztály javasolta (10 szavazattal 2 ellenében), hogy Kövesligethy, valamint Beke Manó és Lendl Adolf, töröltessék az akadémikusok sorából. Lenhossék Mihállyal, Dégen Árpáddal és báró Harkányi Bélával kapcsolatban a bizottság sajnálkozását fejezte ki.

1919. november 24-én „Kövesligethy rendes tagra vonatkozólag az összes ülés a kizárási indítványt 17 szóval 12 ellenében elveti, de a vádlotról a kérdéses időben tanúsított magatartásáért 19 szóval 12 ellenében kimondja a rosszallást”. Szily Kálmán az alábbi örök érvényű megjegyzést tette: „Máriszt tekintetbe kell vennünk, hogy kevesen vagyunk, szellemi kiválóságaink közül könnyen senkit sem nélkülözhetünk, és ezért csak a legsúlyosabb esetben szabad valakit, akit az Akadémia tagul megválasztásra méltított, munkásságáért közösségünkben kizárni.”

Kövesligethy, bár korábban a legaktívabb tagok egyike volt, évekig csak kivételes esetekben lépte át az Akadémia küszöbét. Az 1934-ben, halálakor elhangzott nekrológ fennmaradt szövegében mégis ez olvasható: „Az a négy évtizedes munkásság, amelyet mint az Akadémia belső tagja fejtett ki, a Magyar Tudományos Akadémia történetében örökre nyomot fog hagyni. Kövesligethy Radó, kedves jó kollégánk, melegszívű jó barátunk Isten veled!” (Mauritz, 1934, 370–371.)

Az egyetemi Igazoló Bizottságban lezajlott „tetemrehívásról”

Ez a másik megalázó procedúra – ha lehet – még az Akadémián történeknél is hosszabb és szégyenteljesebb volt.

Kövesligethy Tanácsköztársaság alatti magatartásával és tevékenységével először az 1919. szeptember 15-i rendkívüli ülés foglalkozott.⁶ A vádak nagyjából azonosak voltak az Akadémián elhangzottakkal: elfogadta a tanítóképző igazgatói állását, és Kármán Tódort ajánlotta az elhunyt Eötvös Loránd helyére az egyetem Fizikai Intézetében.

A tanárképzőből tanítóképzővé alakult új intézmény számára Kövesligethy új „reformtervet” adott be a Kulturális Népbizottsághoz. Ez utóbbi iromány, amelynek nem sikerült a nyomára bukkanni, az Akadémián és az egyetemen egyaránt súlyos vádpontként szerepelt. Azt is állították, hogy Kövesligethy – a Szent István Akadémia vezető személyiségeként – maga indítványozta ennek a szervezetnek feloszlását.

Mint látni fogjuk, Méhely Lajos akadémikus – aki az Akadémián bizottsági tagként szerepelt – az egyetemi igazoltatások alatt is mindent megtett Kövesligethy lehetetlenné tétele érdekében.

A vádolt a vádakkal kapcsolatban mindössze két megjegyzést kívánt tenni. A középiskolai tanítóképzői főiskolára vonatkozólag elmondta, hogy ott először neveztek ki a tanári kart, s csak azután az elnökséget. A Szent István Akadémia IV. osztályának a feloszlását nem ő javasolta, a mozgalom a tagok köréből indult ki.

Kövesligethy meghallgatása után „az Elnök titkos szavazást rendelt el, melynek folyamán a 25 beadott szavazatból 23 igen, és 3 nem volt, tehát a Kar 23 szóval 3 ellenében elfogadta az igazoló bizottság javaslatát és elhatározta, hogy Kövesligethy ügyét felterjeszti a Tanácshoz fegyelmi vizsgálat megindítása végett”.

*Nem taníthatott,
de kivételesen kérdezhetett*

Több mint egy évvel a Tanácsköztársaság bukása után az egyetem vádlottjai, Asbóth
⁶ BTK Tanácsülés jegyzőkönyvei. DH 352/1919-20.

Oszkár, Beke Manó, Marczali Henrik és Kövesligethy Radó még mindig nem tarthatták meg óráikat. Kövesligethy szabadságotlasi kérelmét a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920. július 15-ig meghosszabbította.⁷ Az 1920. július 15-i egyetemi bizottsági ülésen azonban javaslat született, hogy Kövesligethy szigorlaton kivételesen kikérdezhessen kozmográfiából, „mivel jelenleg más censor nem áll rendelkezésre”. A kar 16 szavazattal 11 ellenében hozzájárult ehhez.⁸ 1920. július 16-án hangzott el Méhelynek az a felszólalása, amelyet – a többi felidézését mellőzve – elretentő példaként közlünk.

„Méltóságos Dékán Úr!

A Bölcsészettudományi Kar f. év július 15-én megtartott ülésével kapcsolatban s az egyetemi ügyrend 24§ értelmében, a következő különvéleményt bátorkodunk előterjeszteni:

Óvást emelünk a Bölcsészettudományi Kar ama 2 szótöbbséggel (12 szóval 10 ellen) hozott határozata ellen, mellyel Kövesligethy Radó ny. r. tanárt, aki bolsevista üzelmek vádjá miatt fegyelmi vizsgálat alatt áll, abból a célból, hogy egy szigorlaton kozmographiából vizsgáztat-hasson, szolgálatára rendelte be.

A f. hó 14-én megtartott egyetemi közgyűlés tudvalevőleg nem engedte meg, hogy a nemzetrontás bűnével vádolt egyetemi tanárok a hivatalos esküt letegyék, miért is Kövesligethy Radó, mint az ez idő szerint még esküt nem tett tanár, csak az egyetemi autonómia s a jog és igazság következményeinek súlyos megsértésével volna hivatalos ténykedésre felszólítható.

Dr. Papp Károly egyet. tanár idevágó javaslatára, s ennek elfogadására is oly paródiája az erkölcsnek és a hazafiságának, hogy ez ellen lelkünk minden érzésével tiltakozunk és kérjük Méltóságodat, hogy tiltakozásunkat még a kari

határozat foganatosítása előtt sürgősen a Tanácshoz felterjeszteni méltóztassék.

Egyben arra kérjük a Tek. Tanácsot, hogy a Bölcsészettudományi Kar fent idézett határozatát megsemmisíteni, s elrendelni méltóztassék, hogy a Kosmographiából teendő szigorlat, minthogy a rokon szakok tanárai (Fröhlich, Suták és Fejér) a helyettesítésre nem vállalkoztak, mindaddig függőben tartassék, a míg a szaktanár fegyelmi ügye jogérvényesen el nem dől.

Fogadja Méltóságod megkülönböztetett tiszteletünk kifejezését, mellyel maradunk Budapesten, 1920 július 16-án

Dr. Méhely Lajos
egyet. ny. rend. tanár

Az 1919-20 XIV. ülés után tárgytalan. „ad acta”.

Angyal
i. dékán⁹

1920. szept. 16-án Marczali, Beke, Kövesligethy, Schmidt és Révész nyugalmazott rendes tanárok ismét szabadságuk meghosszabbítását kérik. „Nevezett tanárok előadásait tanácsi intézkedésre töröltem a tanrendből” – tudjuk meg a korabeli dokumentumokból. Aláírás: Dékán.

Az 1921. április 30-án keletkezett jegyzőkönyvben¹⁰ található a legijesztőbb szövegek. Az elnök ismertette a „4350 sz. rectori átiratot”, amely szerint az egyetemi Tanács a folyó tanévi VI. rendes ülésében kelt határozatot „Asbóth Oszkár ny. r. tanár ellen 1881/1919/20 sz. alatt elrendelt fegyelmi eljárást – bárha kétségtelenül oly jelenségek merültek fel, melyek támpontok nyújtottak volna Asbóth súlyos felelősségre vonására – Asbóth közbejött elhalálózása okából megszünteti.”

Beöthy nyug. rendes tanár hozzászólta a leirathoz. Szokatlan dolognak mondja,

⁷ BTK Tanácsülés jegyzőkönyvei: VIII. rendes ülés. 1920. július elsején.

⁸ Magyar Tudományegyetem. Bölcsészkar Dékáni Hivatal 1405/1919-20.

⁹ Magyar Tudományegyetem. Bölcsészkar Dékáni Hivatal 1405/1919-20.

¹⁰ BTK Tanácsülési jegyzőkönyv. VIII rendkívüli ülés

hogy egy elhunyra vonatkozó leiratban, ha az illető ügy megszűnt, az elhunyt emlékét sértő megjegyzés foglaltassék. Ugyanebben a jegyzőkönyvben található a Kövesligethy elítélő határozat is. „A dr. Kövesligethy Radó ny. r. tanár fegyelmi ügyében kelt 4352 sz. alatt közölt határozatot” az elnök olvasta fel:

„Az Egyetemi Tanács mint Hatósági Szervezeti Szabályzat 20§ alapján működő Fegyelmi Bizottság Kövesligethy Radó tudományegyetemi ny. rendes tanár terhére a fegyelmi vétség elkövetését megállapítja, és őt abban vétkesnek mondja ki. E vétséget Kövesligethy ny. r. tanár elkövette az által, hogy a báró Eötvös Loránd tanár elhalálózásával megüresedett fizikai tanszékre Kármán Tódort, a volt közoktatásügyi népbiztosság helyettes csoportvezetőjét, a bolsevizmus exponensét ajánlotta, s Kunfi Zsigmondot, volt közoktatásügyi népbiztost, a magyar állami és társadalmi rend, a magyar állami rend felforgatásának vezérlő szélhámosát 1919 május 26-án örömmel üdvözölte. Mindezekért az Egyetemi Tanács, mint Fegyelmi Bíróság Kövesligethy Radó ny. r. tanárt rosszallásra ítéli.”

Méhely Lajos ny. r. tanár ezúttal is kített magáért, és indítványt terjesztett elő annak érdekében, hogy Kövesligethy zárják ki. „Nagy megütközéssel hallottuk, hogy az Egyetemi Tanács Kövesligethy Radó ny. r. tanárt, akit a Kar 1919 év őszén a kommunizmus támogatásában vétkesnek talált, és ezért ellene fegyelmi vizsgálat megindítását kérte, csak rosszallásra ítélte” – hangzott terjedelmes felszólalásának első mondata.

Angyal prodékán Kövesligethy védelmében többek közt a következőket közölte a bizottság tagjaival: az 1919-20-as tanév 80 keresztény hallgatója aláírásával bizonyította, hogy előttük Kövesligethy a proletárdiktatúra alatt mindig úgy beszélt, ahogy hazafias magyar tanárhoz illik. Kövesligethy tehát gyengeségből alkalmazkodott a tanácskor-

mány rendeleteihez szükséges mértéken túl, amint azt a tanácsi ítélet is megállapítja. Ez a gyengeség, nem egyenlő értelmű a hazafiatlansággal, s így Kövesligethyre a Méhely tanár úr által idézett § nem alkalmazható, a magyarságra nézve veszteséget jelentene, ha ifjúság meg volna fosztva egy olyan kitűnő szakember tanításától, a minő Kövesligethy.¹¹

Az elnöklő dékán Méhely nyugalmazott rendes tanár indítványára titkos szavazást rendelt el. A 34 szavazólapból 18 igen, 15 nem és egy üres volt. Ennek alapján a kar Méhely indítványát szótöbbséggel elfogadta. Egyben azt is kimondta, hogy Kövesligethy nyugalmazott rendes tanár abban a félévben nem tarthat előadást.

Két hónap elteltével – az 1921. október 17-i rendes ülésen – a dékán bejelentette, hogy Kövesligethy Radó és Schmidt József nyugalmazott rendes tanárok a néhai Haraszi Gyula előtt tett szóbeli bejelentésüket, miszerint egyetemi tanári szolgáltatukat készek megkezdeni, írásban is megismételték. Határozat született arról, hogy a nevezett tanárok mindaddig, amíg fegyelmi ügyük befejezést nem nyer, előadásaikat nem kezdhetik meg, egyúttal a kar felkérte a dékánt, járjon közbe a miniszternél, hogy a nevezett tanárok ügyében a végleges döntést minél előbb meghozassák.¹²

Egy év elteltével, 1922. június 20-án Fröhlich Izidor nyugalmazott rendes tanár mint a kiküldött tanács elnöke ismertette az Egyetemi Bizottság javaslatát. Hosszabb vita után a kar megbízta Cholnoky Jenő nyilvános tanárt, hogy a jövő félévben, heti négy órában tartson előadásokat a kozmográfia ama tárgyköréből, amely a földrajz szakos hallgatók vizsgálati követelményeinek megfelel.¹³

¹¹ BTK Tanácsülési jegyzőkönyv. VIII rendkívüli ülés

¹² BTK Tanácsülés jegyzőkönyv. 1921. október 17. I. rendes ülés

¹³ BTK V. rendes ülés 1922. jún. 20-án. Tanácsülési jegyzőkönyv.

Újabb esztendő telt el. 1923. július 12-én az alábbi levél ment el a Vallás- és Közoktatásiügyi Minisztériumba:

„Nagyméltóságú Miniszter úr!

A bölcsészettudományi kar tanévi V. rendes ülésének határozatából mély tisztelettel bártorkodom Nagyméltóságod magas figyelmébe ajánlani azt a körülményt, hogy dr. Marczali Henrik, dr. Kövesligethy Radó és dr. Schmidt József nyilv. r. tanárok ellen az egyetemi Tanács által lefolytatott fegyelmi vizsgálat és ezen vizsgálat nyomán a bölcsészeti karok nevezett tanárok nyugdíjazása iránt előterjesztett kérelme ügyében nagyméltóságod döntését a mai napig nélkülözünk kell.

Karunk fenti ülésének határozatából mély tisztelettel és ismételten kérem Nagyméltóságodat, hogy a nevezett tanár urak ügyében beterjesztett kérelmünkre vonatkozólag kegyeskedjék végreghatározni és elhatározásáról egyetemünket értesíteni.

Engedje meg Méltóságod, hogy rámutassak arra a visszás állapotra, mely az említett három tanár ügyének elintézetlen volta miatt állott elő. Nevezett tanárok az 1919-20 tanév kezdete óta, tehát már négy tanéven keresztül nem tartottak előadást. Ügyüknek elintézése egyaránt az ő személyes érdekük, másrészt pedig egyetemünk érdeke is, mert az általuk elfoglalt tanszékeken értelemszerűleg nem folyhat intenzív oktatás és tudományos munkásság.

Mindezek alapján mély tisztelettel és újból kérem Nagyméltóságodat, hogy nevezett tanárok ügyében a döntést sürgősen meghozni kegyeskedjék.

Fogadja Nagyságod kiváló tiszteletem nyilvánítását

Budapest 1923. július 12
Dékán”¹⁴

Sajnos nem sikerült megbízható adatot találni arra vonatkozóan, hogy Kövesligethy

mikortól taníthatott újra az egyetemen. Egy biztos, hogy 1927-ben már újra dolgozhatott.¹⁵ A Wodetzky József által írt nekrológ (Wodetzky, 1935, 100.) szerint Kövesligethy 1932-ben vonult nyugalomba. Mindössze néhány esztendő jutott számára az általa annyira szeretett tanári munkára. Dr. Egerváry Jenő, dr. Jordan Károly, dr. Tibor Mátyás és dr. Lassovszky Károly – csupán néhányuk nevét említve – büszkén vallották őt mesztterüknek.

Kövesligethy Lóczy-emlékéremmel tüntették ki

A tudós társadalom jobbik fele nem értett egyet a tudósokat sújtó politikai meghurcolásokkal, ítélkezésekkel. Kövesligethy tudományos munkájának elismerésére megtalálta a megfelelő alkalmat: 1924. május 8-án tartott közgyűlésén a Földrajzi Társaság Kövesligethy Lóczy-emlékéremmel tüntette ki.

„Havas Rezső, a Lóczy-Emlékérem bizottságának elnöki javaslatára a közgyűlés a Lóczy-Emlékéremet dr. Kövesligethy Radónak, a földrendés-kutatás terén szerzett hervadhatatlan érdemeinek elismerésül, nemkülönben a »Seismonomia« és a »Csillagászati és matematikai Földrajz kézikönyvé«-re való tekintettel egyhangúan odaitéli.” (Földrajzi Közlemények, 1924, 73.)

Kövesligethy az alábbi levélben köszönte meg a Lóczy-emlékéremet.

„Méltóságos

Dr. Cholnoky Jenő ny. r. tanár úrnak
A Magyar Földrajzi Társaság elnökének
Méltóságos Elnök Úr!

Hazatérve kétheti külföldi útról, melynek tartama alatt honi eseményekről hírt nem hallottam, első üdvözléssel a Magyar Földrajzi Társaság

¹⁴ A M. Kir. Egyetem Bölcsészeti Karának Dékán Hivatala 2514/1922-23

¹⁵ Az Akadémiai Könyvtár kéziratárában található egy 1927-ben dr. Ilosvay Lajoshoz küldött hivatalos levél (Ms. 5286/337), amelyen a M. Kir. Egyetem Kosmographiai Intézete fejléc található.

rendkívüli megtisztelő és jóleső értesítését veszem, hogy LII. rendes évi Közgyűlés szerény, de lelkesedésem javával folytatott geofizikai munkásságomat a Lóczy-Emlékéremmel való kitüntetésre érdemesnek ítélte.

Az első pillanatban a mélyen átértett hála mellett csak a Lóczy név varázsa hatott rám. Férfikorom kezdetén kerültem mellé s a két egymástól messzeeső tudományszaknak az ő hatalmas irányítása mellett egy cél felé konvergáló együttműködése között halálíg tartó barátságot teremtett. Lehet-e szebb és kedvesebb elismerés, mint mikor a tanítvány – a geofizika terén báró Eötvös Loránddal egyetemben mesteremnek tudom – a mester és a barát emlékéért őrző kitüntetésben részesül.

De az öröm után az önkritika: hogyan állod meg a helyed a kitüntetésben nagynevű elődeid között?

Munkabíró vagyok és reggeltől estig fáradtság nélkül dolgozom. És van is még hatalmas feladat, a seismológia koronája, amelyet már Robert Mallet jelölt ki, amikor a nagy nappolyi rengést oly mesterileg feldolgozó művében e tudományt exakt alapokon felépíti és lényegében oly mélyen lát, hogy végső célját is kitűzhette: Seismology is chiefly to be viewed and valued as the instrument by which a knowledge of the deep interior of our planets will be attained. [...]

Ha utam oka volt hálám késedelmes kifejezésének, másrészt alkalmat adott, hogy magyar tudományos ügyeinket szolgálja.

A gyászos emlékéü Coneil international des recherches elnökségének egy befolyásos tagjával, Vito Volterra szenátorral és a nemzetközi geodéziai és geofizikai Unió egy vezéralakjával, Raul Gauthier-vel megbeszélhettem hazánknak a nemzetközi tudó-

mányos szövetségekbe való felvételének az ügyét, Ciraolo szenátorral és Raoul Montandon, a Sociéte de géographie de Genève alelnökével a Ciraolo-féle – a természeti csapások elleni védekezés és nemzetközi biztosítás tárgyában tett – a híres javaslat megvalósítása érdekében szükséges első lépéseket: a honi adatgyűjtés és közreműködésünk ügyét a »Materiaux pour l'étude des calamités« folyóiratban, melyet a genfi nemzetközi bizottság és a Vöröskereszt-Társaságok párizsi ligája megbízásából a genfi Földrajzi Társaság ad ki. [...]

Fogadja, Méltóságos Elnök Úr, hálás köszönetemet A magyar Földrajzi Társaságnak rendkívül megtisztelő kitüntetéséért, amely kétszeresen jól esik ez ily nehéz időkben is tántoríthatatlanul, csak ideális céljainak élő tudósoknak és fejezze ki, kérem, hálás köszönetemet a Társaság tisztikarának és tagjainak is. A Magyar Földrajzi Társaság Lóczy-Emlékérmét pedig lelkiismeretemben nem a vagyon, hanem a tartozás lapján könyvelem el.

Méltóságos Elnök Úrnak megkülönböztetett tisztelettel.

Budapest, 1924 június havában
készséges híve

Dr. Kövesligethy Radó”
(Földrajzi Közlemények, 1924, 74–75.)

E levél örvendetes hírt ad arról, hogy Kövesligethy és a magyar földrengéskutatás rehabilitációja már külföldön is megindult. A hajdanában felszabadító örömet hozó emlékérem ma is megvan. Az unoka, Monostoryné Kövesligethy Ildikó őrzi Buenos Airesben.

Kulcsszavak: *hőmérsékleti sugárzás, spektroszkópia, szeizmológia, tudománytörténet*

IRODALOM

- Földrajzi Közlemények. (1924): 4–6.
Kosztolányi Dezső (1925): Kövesligethy Radó. Pesti Hírlap. 1925 május 24.
Mauritz Béla (1934): Kövesligethy Radó. Nekrológ. Akadémiai Értesítő 44. 370-71 o.

- Paschen, Friedrich (1895): On the Existence of Law in the Spectra of Solid Bodies, and on a New Determination of the Temperature of the Sun. Astrophysical Journal. 2.
Wodetzky József (1935). Astronomische Nachrichten. 255,